

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.korpo.pol.pl/cbos> E-mail: cbos@pol.pl

BS/13/13/98

DOM RODZINNY W PAMIĘCI POLAKÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, STYCZEŃ '98

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Ponad dwie trzecie Polaków powyżej 55 roku życia wychowało się na wsi, odsetek osób pochodzenia wiejskiego zmniejsza się w młodszych grupach wieku. Wśród badanych poniżej 24 lat odsetek osób wychowanych na wsi wynosi tylko nieco ponad dwie piąte.
- Ponad połowa ogółu respondentów wychowywała się i dorastała na wsi - najczęściej mieszkała w parterowym, wolno stojącym domu jednorodzinny, który składał się przeciętnie z trzech lub - rzadziej - czterech izb (łącznie z kuchnią) i najczęściej był własnością rodziny. Mieszkało w nim średnio sześcioro lub siedmioro domowników. Jednak tylko w co trzecim przypadku były to rodziny wielopokoleniowe, najczęściej w domu rodzinnym mieszkali rodzice i dzieci.
- Miejsce urodzenia i dorastania znacząco wpływa na poziom wykształcenia, a także na uzyskiwane obecnie dochody na osobę w rodzinie. Deklarowana częstość praktyk religijnych silnie zależy również od miejsca, gdzie spędziło się dzieciństwo i młodość .

Tabela w procentach

Wykształcenie	Gdzie się mieszcił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Podstawowe	75	8	4	3	5	5
Zasadnicze zawodowe	58	11	9	5	10	7
Średnie	46	15	9	8	12	10
Wyższe	33	18	13	7	11	18
Ogółem	57	12	8	6	9	8

- Niemal co drugi mieszkaniec najmniejszych miast (do 20 tys. ludności) i co czwarty największych aglomeracji (501 tys. i więcej) spędził dzieciństwo i wczesną młodość na wsi. Odsetek osób pochodzenia wiejskiego wśród obecnej ludności miejskiej jest tym wyższy, im mniejsza jest miejscowość. W największym stopniu migracja ze wsi do miast objęła osoby urodzone przed rokiem 1945. Wśród urodzonych po wojnie mieszkańców największych aglomeracji co szósty wywodzi się ze wsi.

W polskiej kulturze dom rodzinny wydaje się odgrywać szczególnie istotną rolę. Przez wiele lat bowiem był nie tylko najważniejszym miejscem kształtowania osobowości, wychowywania czy przekazywania zwyczajów i tradycji, ale także - wobec braku innych możliwości - podstawowym miejscem kształtującym wyobraźnię społeczną i „język myślenia” o zbiorowości Polaków. Dom rodzinny był miejscem kształtowania wyobrażeń o wspólnocie, państwie, miejscem wdrażania specyficznie rozumianych cnót obywatelskich. Wspomnienie domu rodzinnego, jego wyglądu, otoczenia, warunków życiowych oraz wartości z niego wyniesione wpływają na światopogląd i wybory polityczne Polaków.

Przed Bożym Narodzeniem - najbardziej rodzinnymi świętami - poprosiliśmy ankietowanych¹, by zechcieli opowiedzieć o swoim domu rodzinnym, domu swego dzieciństwa i młodości. Próbowaliśmy uzyskać odpowiedź na pytanie, jak dalece obecne warunki życiowe Polaków odbiegają od tych, jakie mieli w dzieciństwie? Trzeba zastrzec, że prezentowane poniżej dane nie są „czystym” odzwierciedleniem niegdysiejszej rzeczywistości, ale dotyczą przeszłości wspominatej, czyli są przefiltrowane przez z reguły pozytywne uczucia, jakie wywołuje wspomnienie domu rodzinnego.

JAK I GDZIE MIESZKALIŚMY? KSZTAŁT ARCHITEKTONICZNY DOMU RODZINNEGO

Po roku 1945 nastąpiły ważne zmiany zarówno w strukturze rodziny, zakresie pełnionych w niej ról społecznych, jak i sposobie ich realizowania. Zmiany dotyczące rodziny związane były - jak się wydaje - nie tylko z przemianami o charakterze społecznym, np. pracą

---

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (91) przeprowadzono w dniach 11-16 grudnia '97 na 1066-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

zawodową kobiet. Nie bez wpływu na nie pozostawały zapewne zmiany natury kulturowej i antropologicznej - procesy urbanizacji, a więc radykalna zmiana życiowych warunków, w tym otoczenia domu rodzinnego, a także jego kształtu architektonicznego. Właśnie ten antropologiczny wymiar przestrzeni często wywiera znaczący wpływ na praktykę funkcjonowania instytucji społecznych, takich jak rodzina, kształtuje i upowszechnia specyficzne wzory zachowań, wpływa na kształt ról społecznych.

Ponad połowa dorosłych Polaków w okresie swojego dzieciństwa i wczesnej młodości mieszkała w parterowym, wolno stojącym domu jednorodzinnym (53%). Tylko co dziesiąty spędził swoje dzieciństwo w domu wolno stojącym, co najmniej jednopiętrowym (7%) lub - rzadziej - domu w zabudowie szeregowej, tzw. bliźniaku (3%). Pozostali ankietowani deklarują, że w dzieciństwie mieszkali w budynkach wielorodzinnych. Najczęściej było to mieszkanie w budynku do czterech pięter (17%) bądź w małym budynku - do 10 mieszkań (12%). Zaledwie 4% ankietowanych wychowało się w budynkach wyższych niż czteropiętrowe. Znikoma liczba badanych jako najbardziej adekwatne określenie budynku, w którym znajdował się ich dom rodzinny, wybrała odpowiedź: „barak, rudera lub inne tego typu pomieszczenie”.

Tabela 1

w procentach

Jak wyglądał Pana(i) dom rodzinny - dom, w którym spędził(a) Pan(i) największą część swojego dzieciństwa (do 16 roku życia)? Czy był to samodzielny budynek czy też mieszkanie w budynku wielorodzinnym?	Dom rodzinny	Dom obecnie zajmowany*
Oddzielny, wolno stojący parterowy dom jednorodzinny	53	46
Oddzielny, wolno stojący co najmniej piętrowy dom jednorodzinny	7	
Dom jednorodzinny w zabudowie szeregowej, atrialnej, bliźniak	3	5
Mieszkanie w małym budynku (do 10 mieszkań)	12	8
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym do 4 pięter (5 kondygnacji)	17	31
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym wysokim (powyżej 4 pięter)	4	8
Barak, rudera lub inne tego typu pomieszczenie	1	1
Inne	2	2

*Dane z badania CBOS „Nasze życie codzienne”, 13-24 lutego '97.

Warto odnotować, że obecnie mniej Polaków mieszka w typowym niegdyś parterowym domu jednorodzinnym, więcej zaś zajmuje mieszkania w budynkach wielorodzinnych (do 4 pięter) oraz - w mniejszym stopniu - wieżowcach, czyli budynkach wyższych niż czteropiętrowe.

Dom rodzinny Polaka składał się przeciętnie z więcej niż trzech izb mieszkalnych (łącznie z kuchnią). Co oczywiste, najwięcej izb przypadało na co najmniej piętrowe domy jednorodzinne. Najmniej pomieszczeń miały mieszkania w niewielkich budynkach wielorodzinnych.

	CBOS
Jak wyglądał Pana(i) dom rodzinny - dom, w którym spędził(a) Pan(i) największą część swojego dzieciństwa (do 16 roku życia)? Czy był to samodzielny budynek czy też mieszkanie w budynku wielorodzinnym?	Przeciętna liczba izb
Oddzielny, wolno stojący parterowy dom jednorodzinny	3,21
Oddzielny, wolno stojący co najmniej piętrowy dom jednorodzinny	5,50
Dom jednorodzinny w zabudowie szeregowej, atrialnej, bliźniak	3,98
Mieszkanie w małym budynku (do 10 mieszkań)	2,96
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym do 4 pięter (5 kondygnacji)	3,26
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym wysokim (powyżej 4 pięter)	3,46
Barak, rudera lub inne tego typu pomieszczenie	2,01
Średnia ogólna	3,38

Ponad połowa dorosłych Polaków spędziła swoje dzieciństwo i wczesną młodość na wsi. Wśród osób pochodzących z miasta największy odsetek badanych dorastał w miasteczkach poniżej 20 tys. ludności. Mniej niż co piąty Polak (17%) pochodzi z dużego miasta (powyżej 100 tys. mieszkańców).

W porównaniu z usytuowaniem domu rodzinnego deklaracje dotyczące obecnego miejsca zamieszkania potwierdzają - skądinąd bardzo dobrze znany - fakt zdecydowanego odpływu ludności ze wsi do miast. W strukturze demograficznej Polski w największym stopniu wzrosło znaczenie miast średniej wielkości (od 51 do 100 tys. mieszkańców) oraz dużych (od 101 do 500 tys.), w mniejszym stopniu zaś miast największych (501 tys. i więcej ludności). Nie zmieniła się natomiast rola małych miasteczek - odsetki osób mieszkających w nich obecnie i deklarujących, że tam był ich dom rodzinny, są takie same.

Tabela 2

w procentach

Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?	Dom rodzinny	Obecne miejsce zamieszkania
Wieś	57	37
Miasto do 20 tys. mieszkańców	12	12
- od 20 do 50 tys.	8	8
- od 51 do 100 tys.	6	13
- od 101 do 500 tys.	9	17
- 501 tys. i więcej	8	13

Domy z okresu dzieciństwa i młodości znajdujące się na wsi były w zdecydowanej większości parterowymi wolno stojącymi domami jednorodzinnymi, dość rzadko miały co najmniej jedno mieszkalne piętro. Niewielka grupa ankietowanych (5%) wychowujących się na wsi spędziła swoje dzieciństwo w mieszkaniu usytuowanym w małym domu wielorodzinnym.

Parterowy dom jednorodzinny był typowym domem jedynie na wsi, tego rodzaju architektura nie przeważała natomiast w miastach i spotykało się ją tym rzadziej, im miejscowość była większa. Dom rodzinny w najmniejszych miastach to najczęściej mieszkanie znajdujące się w budynku małym lub średniej wielkości. Zdecydowana większość ankietowanych pochodzących z największych miast twierdzi, że mieszkała w budynkach wielorodzinnych, najwyżej pięciokondygnacyjnych, tylko mniej niż co dwunasty spośród nich dorastał w domu jednorodzinnym.

Tabela 3

w procentach

Jak wyglądał Pana(i) dom rodzinny - dom, w którym spędził(a) Pan(i) największą część swojego dzieciństwa (do 16 roku życia). Czy był to samodzielny budynek czy też mieszkanie w budynku wielorodzinnym?	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Oddzielny wolno stojący parterowy dom jednorodzinny	81	37	23	16	8	4
Oddzielny wolno stojący co najmniej piętrowy dom jednorodzinny	7	11	7	7	12	1
Dom jednorodzinny w zabudowie szeregowej, atrialnej, bliźniak	4	3	2	0	2	3
Mieszkanie w małym budynku (do 10 mieszkań)	5	26	26	18	22	11
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym do 4 pięter (5 kondygnacji)	1	22	38	43	35	64
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym wysokim powyżej 4 pięter	0	0	4	17	19	17
Barak, rudera lub inne tego typu pomieszczenie	1	1	0	0	2	0

„JESTEM Z MIASTA - TO WIDAĆ...”

Deklaracje badanych dotyczące usytuowania ich domu rodzinnego są w największym stopniu skorelowane z wiekiem oraz wykształceniem.

Ponad dwie trzecie Polaków powyżej 55 roku życia wychowało się na wsi, odsetek osób pochodzenia wiejskiego zmniejsza się w młodszych grupach wieku. Wśród badanych poniżej 24 lat tylko nieco ponad dwie piąte wychowywało się na wsi, natomiast więcej niż co trzeci z tej grupy pochodzi z miast dużych i średniej wielkości (powyżej 50 tys. mieszkańców).

Tabela 4

w procentach

Wiek	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Do 24 lat	43	11	10	8	15	13
Od 25 do 34	46	14	12	8	13	7
Od 35 do 44	53	14	8	8	7	10
Od 45 do 54	59	14	8	3	9	8
Od 55 do 64	70	10	2	4	7	6
65 lat i więcej	74	9	5	3	2	6
Ogółem	57	12	8	6	9	8

Znaczenie miejsca dorastania jeszcze wyraźniej uwidacznia się w przypadku wykształcenia - im wyższy jego poziom, tym niższy odsetek osób, których dom rodzinny znajdował się na wsi. Wśród Polaków z wykształceniem podstawowym trzy czwarte stanowią osoby wywodzące się ze wsi, natomiast 13% pochodzi z miast powyżej 50 tys. mieszkańców. Wśród osób z wyższym wykształceniem tylko co trzeci spędził na wsi swoje dzieciństwo i młodość, natomiast więcej niż co trzeci (35%) wywodzi się z miasta powyżej 50 tys. ludności.

Tabela 5

w procentach

Wykształcenie	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Podstawowe	75	8	4	3	5	5
Zasadnicze zawodowe	58	11	9	5	10	7
Średnie	46	15	9	8	12	10
Wyższe	33	18	13	7	11	18
Ogółem	57	12	8	6	9	8

Zapewne dzięki silnej korelacji z wiekiem i wykształceniem miejsce dorastania w dużym stopniu różnicuje deklaracje dotyczące obecnych dochodów przypadających na jedną osobę w rodzinie. Ponad trzy czwarte badanych o najniższych dochodach (poniżej 200 zł *per capita*) pochodzi ze wsi, natomiast w grupie najlepiej zarabiających odsetek osób wychowanych na wsi sięga tylko dwóch piątych.

Tabela 6

w procentach

Obecne dochody na osobę w rodzinie	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Poniżej 200 zł	76	12	2	5	2	3
Od 201 do 325 zł	61	11	10	7	6	5
Od 326 do 449 zł	54	10	9	3	14	9
Od 450 do 599 zł	49	15	7	6	12	11
Powyżej 599 zł	39	16	9	8	13	14
Ogółem	57	12	8	6	9	8

Miejsce dorastania ma także znaczenie dla częstości praktyk religijnych. Wśród respondentów uczestniczących w nich co najmniej raz w tygodniu dwie trzecie stanowią osoby wychowane na wsi, tylko 10-12% z tej grupy pochodzi z miasta powyżej 100 tys. mieszkańców. Natomiast spośród religijnie obojętnych i w ogóle nie praktykujących 26% badanych dorastało na wsi, aż 41% zaś spędziło dzieciństwo i wczesną młodość w dużym mieście (powyżej 100 tys. mieszkańców).

Tabela 7

w procentach

Udział w praktykach religijnych	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Kilka razy w tygodniu	65	14	4	4	4	8
Raz w tygodniu	68	11	7	4	5	5
Kilka razy w miesiącu	54	17	11	6	9	3
Kilka razy w roku	43	13	8	6	16	14
W ogóle nie uczestniczy	26	11	10	12	16	25
Ogółem	57	12	8	6	9	8

Interesujących danych dostarcza analiza deklaracji dotyczących usytuowania domu rodzinnego w zależności od obecnego miejsca zamieszkania. Obecni mieszkańcy miast to w znacznym odsetku osoby, których dom rodzinny znajdował się na wsi (blisko połowa ludności najmniejszych miast pochodzi ze wsi). Niegdyś mieszkający wsi w najmniejszym stopniu zasilili największe miasta (501 tys. i więcej ludności), ale i tak co czwarty mieszkaniec największych aglomeracji to osoba, której dom rodzinny znajdował się na wsi.

Tabela 8

w procentach

Obecne miejsce zamieszkania	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Wieś	94	4	1	0	0	1
Miasto do 20 tys. ludności	47	44	4	2	1	2
- od 21 do 50 tys.	41	11	42	0	2	4
- od 51 do 100 tys.	36	14	14	30	4	2
- od 101 do 500 tys.	30	10	5	8	44	3
- 501 tys. i więcej	25	8	7	2	4	54

„Rdzenni” mieszkańcy miast stanowią - w zależności od wielkości miasta - od jednej trzeciej do połowy ludności (oczywiście dotyczy to tylko przemieszczeń w kategorii „wielkość miasta”, nie mówi natomiast o faktycznych procesach migracyjnych). Największą stabilność wykazują największe miasta - ponad połowa ich mieszkańców deklaruje, że ich

dom rodzinny znajdował się w mieście podobnej wielkości. W największym stopniu zmieniała się natomiast ludność miast średniej wielkości (od 51 do 100 tys. mieszkańców), tylko co trzeci z ich obecnych mieszkańców wywodzi się z miasta tej samej wielkości. Trzeba jednak zastrzec, że faktyczny odsetek „zasiedziały” mieszkańców miast jest zapewne większy, gdyż w wielu miastach mogła - w stosunku do okresu dzieciństwa i młodości respondentów - znacznie zwiększyć się w tym czasie liczba ludności. W tym ostatnim przypadku mielibyśmy zatem do czynienia ze zmianą pozorną, np. dom rodzinny może znajdować się w tej samej miejscowości, w której obecnie mieszka respondent, tyle że znacząco wzrosła liczba jej mieszkańców.

Zmiana wielkości miejsca zamieszkania dotyczy, co oczywiste, przede wszystkim osób starszych, które dorastały przed zmianami ludnościowymi związanymi ze zmianą granic po wojnie i procesami uprzemysłowienia w późniejszym okresie. Jeśli przyjąć rok 1945 jako czurę, to okazuje się, że większość mieszkańców miast małych i średniej wielkości (poniżej 50 tys. ludności) urodzonych przed rokiem 1945, to osoby pochodzące ze wsi. W dużych miastach w tej kategorii wieku ponad dwie piąte stanowią uczestnicy powojennej migracji ze wsi do miast. W przypadku dużych i średnich miast wśród osób powyżej 55 roku życia uderzająco niski jest odsetek „zasiedziały” mieszkańców - osób, których dzieciństwo i młodość upłynęły w miastach podobnej wielkości².

DANE DLA OSÓB URODZONYCH PRZED 1945 ROKIEM (N=328)

Tabela 9

w procentach

Obecne miejsce zamieszkania	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Wieś	93	5	0	1	0	1
Miasto do 20 tys. ludności	61	31	2	4	0	2
- od 21 do 50 tys.	74	10	4	0	0	12
- od 51 do 100 tys.	58	29	8	6	0	0
- od 101 do 500 tys.	47	8	5	12	25	3
- 501 tys. i więcej	43	8	10	2	3	35

² Wyniki te należy traktować z dużą dozą ostrożności ze względu na niewielką liczebność osób zaliczających się do poszczególnych kategorii.

Natomiast wśród osób urodzonych w 1945 roku i później odsetki dotyczące zmiany wielkości miejsca zamieszkania nie są tak znaczne. Spośród urodzonych po wojnie mieszkańców największych miast tylko co szósty miał swój dom rodzinny na wsi. W stosunkowo największym stopniu osoby pochodzące ze wsi zasiliły najmniejsze miasta.

DANE DLA OSÓB URODZONYCH W ROKU 1945 I PÓŹNIEJ (N=731)

Tabela 10

w procentach

Obecne miejsce zamieszkania	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Wieś	93	6	0	1	0	1
Miasto do 20 tys. ludności	42	50	4	2	1	2
- od 21 do 50 tys.	29	12	56	0	3	1
- od 51 do 100 tys.	30	10	15	37	6	2
- od 101 do 500 tys.	22	11	5	5	54	3
- 501 tys. i więcej	16	7	6	2	6	64

MIESZKAĆ „NA SWOIM” - STRUKTURA WŁASNOŚCIOWA

Powojenne przeobrażenia ustrojowe przyniosły zmiany dotyczące stosunków własnościowych. O ile w przypadku domu rodzinnego blisko dwie trzecie badanych stwierdziło, że budynek (mieszkanie), który zajmowali, był własnością ich rodziny, o tyle znacznie mniej osób może tak powiedzieć o obecnie zajmowanym domu (mieszkanie). Ponad połowa respondentów twierdzi, że ich obecne mieszkanie (dom) nie jest ich własnością.

Tabela 11

w procentach

Czy był/jest własnością Pana(i) rodziny?	Dom rodzinny	Dom/mieszkanie zajmowane obecnie*
Tak	64	46
Nie	36	54

* Dane z badania CBOS „Nasze życie codzienne”, 13-24 lutego '97.

Dom rodzinny był przede wszystkim własnością rodzin osób dorastających na wsi. W miastach większość ludności nie posiadała zajmowanego lokalu na własność i było to tym częstsze, im większa była miejscowość, w której znajdował się dom rodzinny.

Tabela 12

w procentach

Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?	Czy był/jest własnością Pana(i) rodziny?	
	Tak	Nie
Wieś	87	13
Miasto do 20 tys. ludności	48	52
- od 21 do 50 tys.	41	59
- od 51 do 100 tys.	35	65
- od 101 do 500 tys.	29	65
- 501 tys. i więcej	29	71
Wskazania ogółem	64	36

Podobnie jest obecnie, choć oczywiście zakres własności nie jest tak znaczny. Jeśli chodzi o obecne miejsce zamieszkania³, to 56% domów i 4% mieszkań na wsi stanowi własność respondenta (lub jego współmałżonka), pozostałe zaś 40% to domy lub mieszkania nie będące ich własnością. Natomiast w miastach własnością respondenta (lub jego współmałżonka) jest 18% domów i 20% mieszkań, a zatem większość (62%) stanowią mieszkania lub domy nie należące do osób w nich zamieszkujących.

STRUKTURA SPOŁECZNA DOMU RODZINNEGO - RODZINA WIELOPOKOŁENIOWA CZY NUKLEARNA

Wielkość rodziny oraz jej struktura należą do podstawowych wymiarów decydujących o kształcie życia rodzinnego. To, jak liczna jest rodzina, czy składa się tylko z rodziców i dzieci, czy też jest wielopokoleniowa, ma istotne znaczenie dla wychowania dzieci, a także zachowania ciągłości kulturowej - jakości przekazu międzypokoleniowego, zachowania tradycji czy obyczaju.

---

³ Por. M. Gawroński, *Czy Polacy obrastają w dobra? Warunki mieszkaniowe i wyposażenie gospodarstw domowych*, [w:] *O stylach życia Polaków*, pod red. M. Falkowskiej, CBOS, Warszawa 1997, s. 138.

Jak można było się spodziewać, osoby mieszkające na wsi mają lub miały najliczniejsze rodziny - średnio liczyły one więcej niż 6 domowników. Najmniej liczne były rodziny wielkomiejskie (ponad 4 osoby).

		CBOS
Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?	Liczba domowników (średnie)	
Wieś	6,57	
Miasto do 20 tys. ludności	5,41	
- od 21 do 50 tys.	4,88	
- od 51 do 100 tys.	4,65	
- od 101 do 500 tys.	5,14	
- 501 tys. i więcej	4,57	

Najgęściej zaludnione były pomieszczenia mieszczące się w barakach lub ruderach - rodziny tam mieszkające liczyły przeciętnie więcej niż 7 domowników. Liczne były również rodziny zajmujące własny domek, parterowy lub co najmniej jednopiętrowy. Najmniej domowników liczyły rodziny mieszkające w dużych budynkach wielorodzinnych.

		CBOS
Jak wyglądał Pana(i) dom rodzinny - dom, w którym spędził(a) Pan(i) największą część swojego dzieciństwa (do 16 roku życia)? Czy był to samodzielny budynek czy też mieszkanie w budynku wielorodzinnym?	Liczba domowników (średnie)	
Oddzielny, wolno stojący parterowy dom jednorodzinny	6,43	
Oddzielny, wolno stojący co najmniej piętrowy dom jednorodzinny	6,02	
Dom jednorodzinny w zabudowie szeregowej, atrialnej, bliźniak	5,53	
Mieszkanie w małym budynku (do 10 mieszkań)	5,64	
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym do 4 pięter (5 kondygnacji)	4,67	
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym wysokim powyżej 4 pięter	4,20	
Barak, ruderka lub inne tego typu pomieszczenia	7,38	

Tabela 13

Średnia liczba domowników

Jak wyglądał Pana(i) dom rodzinny - dom, w którym spędził(a) Pan(i) największą część swojego dzieciństwa (do 16 roku życia). Czy był to samodzielny budynek czy też mieszkanie w budynku wielorodzinnym?	Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?					
	Wieś	Miasto				
		do 20 tys.	od 21 do 50 tys.	od 51 do 100 tys.	od 101 do 500 tys.	501 tys. i więcej
Oddzielny, wolno stojący parterowy dom jednorodzinny	6,63	5,46	5,25	4,87	5,51	4,46
Oddzielny, wolno stojący co najmniej piętrowy dom jednorodzinny lub dom w zabudowie szeregowej	6,06	6,36	5,05	5,16	4,65	6,99
Mieszkanie w małym budynku (do 10 mieszkań)	7,04	5,34	4,81	4,31	5,55	5,32
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym do 4 pięter (5 kondygnacji)	5,06	4,7	4,87	4,66	4,71	4,47
Mieszkanie w budynku wielorodzinnym wysokim powyżej 4 pięter	0	0	3,45	4,60	4,45	3,75

Prawie wszyscy Polacy dorastający na wsi mieli lub mają rodzeństwo, więcej niż jedno dziecko w rodzinie można spotkać równie często wśród mieszkańców miast najmniejszych, jak i od 51 do 100 tys. ludności. Natomiast jedna czwarta mieszkańców największych miast nie ma lub nie miała rodzeństwa.

Tabela 14

w procentach

Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?	Czy miał/ma Pan(i) rodzeństwo?	
	Tak	Nie
Wieś	96	4
Miasto do 20 tys. ludności	94	6
- od 21 do 50 tys.	88	11
- od 51 do 100 tys.	94	6
- od 101 do 500 tys.	87	13
- 501 tys. i więcej	75	25
Wskazania ogółem	92	8

Badani mieszkający na wsi nie tylko częściej niż mieszkańcy miast deklarowali, że mieli rodzeństwo, ale także było ono liczniejsze. Ponad dwie piąte rodzin mieszkańców wsi miało (łącznie z respondentem) pięcioro lub więcej dzieci. Wśród mieszkańców największych miast tego rodzaju przypadki zdarzały się tylko w co dziesiątej rodzinie, większość miała dwoje lub - wyraźnie rzadziej - najwyżej troje dzieci.

Tabela 15

w procentach

Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?	Czy miał/ma Pan(i) rodzeństwo?					
	Tak					Nie
	jedno	dwoje	troje	czworo, pięcioro	sześcioro i więcej	
Wieś	15	20	19	24	18	4
Miasto do 20 tys. ludności	26	34	17	13	4	6
- od 21 do 50 tys.	43	24	12	6	4	12
- od 51 do 100 tys.	44	29	15	6	1	6
- od 101 do 500 tys.	35	34	5	10	2	13
- 501 tys. i więcej	40	16	10	5	5	25
Wskazania ogółem	24	23	16	18	12	8

Wielopokoleniowe rodziny można było spotkać przede wszystkim na wsi, choć generalnie - według deklaracji ankietowanych - sytuacja, w której dziadkowie mieszkali wspólnie z rodziną respondenta, nie należała do najczęstszych. Wśród osób dorastających na wsi taka sytuacja zdarzała się w dwóch piątych rodzin, w przypadku mieszkańców miast wspólne mieszkanie z dziadkami dzieliła mniej więcej tylko jedna piąta rodzin, stosunkowo częściej zdarzało się to w rodzinach wielkomiejskich.

Tabela 16

w procentach

Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości?	Czy w Pana(i) dzieciństwie, któreś z Pana(i) dziadków mieszkało na stałe razem z wami?		
	Tak	Nie	Nie znał(a)m swoich dziadków, dziadkowie nie żyli
Wieś	38	55	7
Miasto do 20 tys. ludności	21	77	2
- od 21 do 50 tys.	21	79	0
- od 51 do 100 tys.	22	77	1
- od 101 do 500 tys.	21	77	2
- 501 tys. i więcej	28	71	1
Ogółem	31	64	5

Co ciekawe, deklaracje badanych dotyczące współczesności nie odbiegają zasadniczo od opisu sytuacji z ich własnej młodości. Również obecnie wspólne zamieszkiwanie z dziadkami zdarza się częściej na wsi niż w mieście. W stosunku do opinii dotyczących przeszłości obecne deklaracje wspólnego mieszkania z dziadkami są rzadsze w miastach średniej wielkości oraz dużych.

Tabela 17

w procentach

Obecne miejsce zamieszkania	Czy mieszka z Panem(ią) któreś z Pana(i) rodziców lub dziadków bądź rodziców(dziadków) Pana(i) żony/męża?		
	Tak	Nie	Rodzice/dziadkowie nie żyją
Wieś	37	46	17
Miasto do 20 tys. ludności	20	67	13
- od 21 do 50 tys.	25	54	21
- od 51 do 100 tys.	21	74	6
- od 101 do 500 tys.	16	70	14
- 501 tys. i więcej	19	69	13
Ogółem	27	62	11

Fakt zamieszkiwania pod jednym dachem ze swoimi dziadkami ma niewielki wpływ na to, czy tak jest również obecnie. Wydaje się, że podstawowym wyznacznikiem tego rodzaju sytuacji są warunki mieszkaniowe, a nie przyzwyczajenie (lub jego brak) do życia w rodzinie wielopokoleniowej.

Tabela 18

w procentach

Czy mieszka z Panem(ią) któreś z Pana(i) rodziców lub dziadków bądź rodziców (dziadków) Pana(i) żony/męża?	Czy w Pana(i) dzieciństwie, któreś z Pana(i) dziadków mieszkało na stałe razem z wami czy też nie?		Ogółem
	Tak	Nie	
Tak	32	24	27
Nie	57	64	62
Nie dotyczy	11	12	11
Ogółem	100	100	100

★

★

★

Ponad dwie trzecie Polaków powyżej 55 roku życia wychowało się na wsi. Odsetek osób pochodzenia wiejskiego jest najwyższy wśród najstarszych respondentów i zmniejsza się w młodszych grupach wieku. Wśród badanych poniżej 24 lat odsetek osób wychowanych na

wsi sięga tylko nieco ponad dwie piąte. Również odsetek osób pochodzenia wiejskiego wśród obecnej ludności miejskiej jest tym wyższy, im mniejsza jest miejscowość. Niemal co drugi mieszkaniec najmniejszych miast (do 20 tys. ludności) i co czwarty największych aglomeracji (501 tys. i więcej ludności) spędził swoje dzieciństwo i wczesną młodość na wsi.

Ponad połowa ogółu respondentów wychowywała się i dorastała na wsi - najczęściej mieszkała w parterowym, wolno stojącym domu jednorodzinnym. Taki dom liczył przeciętnie (łącznie z kuchnią) trzy lub - rzadziej - cztery izby i najczęściej należał do rodziny. Mieszkało w nim średnio sześcioro lub siedmioro domowników. Jednak tylko w co trzecim przypadku były to rodziny wielopokoleniowe, składające się także z dziadków; w domu rodzinnym najczęściej mieszkali rodzice i dzieci.

Tabela 1. Gdzie się mieścił/mieści Pana(i) dom rodzinny, w jak dużej miejscowości? 1 - Na wsi; 2 - W małym mieście poniżej 20 tys. mieszkańców; 3 - W mieście od 21 do 50 tys. mieszkańców; 4 - W mieście od 51 do 100 tys. mieszkańców; 5 - W mieście od 101 do 500 tys. mieszkańców; 6 - W mieście liczącym 501 tys. i więcej mieszkańców

	(%)						Liczba osób
	1	2	3	4	5	6	
Ogółem	57	12	8	6	9	8	1059
Płeć							
Mężczyźni	57	11	8	5	10	9	502
Kobiety	57	14	7	6	8	8	557
Wiek							
do 24 lat	43	11	10	8	15	13	147
25-34	46	14	12	8	13	7	189
35-44	53	14	8	8	7	10	224
45-54	59	14	8	3	9	8	197
55-64	70	10	2	4	7	6	135
65 lat i więcej	74	9	5	3	2	6	168
Miejsce zamieszkania							
Wieś	94	4	1	0	0	1	393
Miasto do 20 tys.	47	44	4	2	1	2	127
od 21 do 100 tys.	38	13	25	18	4	2	223
101-500 tys.	30	10	5	8	44	3	178
501 tys. i więcej mieszk.	25	8	7	2	4	54	137
Region							
Północny	50	20	8	6	16	1	127
Zachodni	57	15	9	3	5	11	117
Środkowozachodni	52	20	7	7	7	8	143
Środkowy	48	7	12	2	3	27	185
Wschodni	72	13	1	8	6	0	131
Południowo-wschodni	72	7	5	8	5	5	176
Południowo-zachodni	49	9	10	8	21	3	180
Wykształcenie							
Podstawowe	75	8	4	3	5	5	314
Zasadnicze zawodowe	58	11	9	5	10	7	300
Średnie	46	15	9	8	12	10	350
Wyższe	33	18	13	7	11	18	95
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	31	13	10	10	20	16	73
Prac. umysł. niż. szczebla	47	12	14	8	11	9	96
Pracownicy fiz.- umysł.	40	21	7	5	11	16	72
Robotnicy wykwalifikowani	54	10	13	6	8	9	117
Robotnicy niewykwalifik.	56	13	11	3	9	8	51
Rolnicy	95	1	0	2	2	0	63
Prywatni przedsiębiorcy	38	20	4	7	13	18	45
Bierni zawodowo							
Renciści	70	8	8	3	7	5	131
Emeryci	70	11	4	3	6	6	216
Uczniowie i studenci	34	16	10	11	16	13	47
Bezrobotni	48	17	10	10	10	6	90
Gospodynie domowe i inni	60	16	2	10	5	6	55
Pracujący poza rolnictwem							
Sfera budżetowa	43	14	8	7	10	19	105
Sektor państwowy	52	9	9	6	12	12	96
Sektor prywatny	44	15	12	7	13	10	254
Spółdzielczość	50	14	17	0	19	0	20
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	76	12	2	5	2	3	211
201 - 325	61	11	10	7	6	5	188
326 - 449	54	10	9	3	14	9	166
450 - 599	49	15	7	6	12	11	135
Powyżej 599 zł	39	16	9	8	13	14	225
Ocena własnych war. mater.							
Złe	61	10	7	5	9	8	290
Średnie	60	12	7	6	6	9	492
Dobre	46	15	10	6	15	9	275
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	65	14	4	4	4	8	62
Raz w tygodniu	68	11	7	4	5	5	539
Kilka razy w miesiącu	54	17	11	6	9	3	128
Kilka razy w roku	43	13	8	6	16	14	239
W ogóle nie uczestniczy	26	11	10	12	16	25	91
Poglądy polityczne							
Lewica	49	14	9	8	11	9	215
Centrum	54	13	10	4	10	9	301
Prawica	57	11	7	8	10	8	323
Trudno powiedzieć	67	12	6	3	5	8	217

Tabela 2. Czy [dom rodzinny] był/jest własnością Pana(i) rodziny czy też nie? 1 - Tak, był własnością mojej rodziny; 2 - Nie, nie był własnością mojej rodziny? (%)

	1	2	Liczba osób
Ogółem	64	36	1059
Płeć			
Mężczyźni	66	34	502
Kobiety	61	39	558
Wiek			
do 24 lat	60	40	147
25-34	61	39	189
35-44	56	44	224
45-54	62	38	197
55-64	74	26	135
65 lat i więcej	74	26	168
Miejsce zamieszkania			
Wieś	85	15	393
Miasto do 20 tys.	65	35	127
od 21 do 100 tys.	55	45	223
101-500 tys.	46	54	179
501 tys.i więcej mieszk.	37	63	137
Region			
Północny	46	54	127
Zachodni	58	41	117
Środkowozachodni	60	40	143
Środkowy	61	39	185
Wschodni	81	19	131
Południowo-wschodni	78	22	176
Południowo-zachodni	58	42	181
Wykształcenie			
Podstawowe	70	30	315
Zasadnicze zawodowe	66	34	300
Średnie	58	42	350
Wyższe	55	45	95
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier.,inteligencja	46	54	73
Prac.umysł.niż.szczębla	59	41	96
Pracownicy fiz.- umysł.	53	47	72
Robotnicy wykwalifikowani	66	34	117
Robotnicy niewykwalifik.	59	41	51
Rolnicy	91	9	63
Prywatni przedsiębiorcy	52	48	45
Bierni zawodowo			
Renciści	70	30	131
Emeryci	74	26	216
Uczniowie i studenci	48	52	47
Bezrobotni	58	42	90
Gospodynie domowe i inni	51	48	55
Pracujący poza rolnictwem			
Sfera budżetowa	52	48	105
Sektor państwowy	62	38	96
Sektor prywatny	59	41	254
Spółdzielczość	56	44	20
Dochody na jedną osobę			
Poniżej 200 zł	77	23	211
201 - 325	62	38	188
326 - 449	60	40	166
450 - 599	64	36	135
Powyżej 599 zł	54	46	226
Ocena własnych war. mater.			
Złe	61	38	290
Średnie	70	30	493
Dobre	54	46	275
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	64	36	62
Raz w tygodniu	72	28	539
Kilka razy w miesiącu	70	30	128
Kilka razy w roku	48	52	239
W ogóle nie uczestniczy	43	56	91
Poglądy polityczne			
Lewica	59	41	215
Centrum	66	34	301
Prawica	62	38	323
Trudno powiedzieć	67	33	217

Tabela 3. Czy ma/miał(a) Pan(i) rodzeństwo?

(%)

	Nie	Jedno	Dwoje	Troje	Czworo, pięcioro	Sześcioro i więcej	Liczba osób
Ogółem	8	24	23	16	18	12	1056
Płeć							
Mężczyźni	6	25	24	16	17	12	502
Kobiety	9	23	22	17	18	11	554
Wiek							
do 24 lat	8	41	24	18	8	2	147
25-34	6	37	35	11	9	2	189
35-44	6	27	24	16	15	11	222
45-54	5	13	21	26	23	12	197
55-64	13	20	16	10	23	19	136
65 lat i więcej	9	7	17	14	28	25	166
Miejsce zamieszkania							
Wieś	3	16	24	19	22	16	391
Miasto do 20 tys.	10	22	23	19	13	12	127
od 21 do 100 tys.	5	32	22	20	12	9	222
101-500 tys.	9	25	30	10	18	9	179
501 tys. i więcej mieszk.	21	32	15	9	17	7	137
Region							
Północny	8	18	21	16	22	15	127
Zachodni	9	32	20	13	18	8	117
Środkowozachodni	6	28	25	14	18	10	143
Środkowy	11	24	19	16	19	11	185
Wschodni	6	27	25	21	9	13	131
Południowo-wschodni	7	18	23	20	19	12	172
Południowo-zachodni	5	23	30	14	17	12	181
Wykształcenie							
Podstawowe	7	13	19	15	23	23	312
Zasadnicze zawodowe	5	23	24	20	19	9	299
Średnie	8	31	25	15	14	6	349
Wyższe	14	35	28	12	6	4	96
Grupa społ.-zaw. pracujący							
Kadra kier., inteligencja	16	39	28	10	2	5	73
Prac. umysł. niż. szczebla	5	33	23	18	12	9	96
Pracownicy fiz.- umysł.	5	27	29	17	14	7	72
Robotnicy wykwalifikowani	0	31	32	15	16	5	115
Robotnicy niewykwalifik.	8	19	17	11	31	14	51
Rolnicy	6	12	24	23	18	17	63
Prywatni przedsiębiorcy	18	32	26	10	9	4	45
Bierni zawodowo							
Renciści	3	17	21	17	23	19	129
Emeryci	10	11	18	14	26	22	215
Uczniowie i studenci	15	60	10	14	0	0	47
Bezrobotni	5	28	31	18	13	5	91
Gospodynie domowe i inni	8	11	22	28	23	7	55
Pracujący poza rolnictwem							
Sfera budżetowa	10	31	27	13	9	10	105
Sektor państwowy	5	28	23	15	16	12	96
Sektor prywatny	8	31	27	14	15	5	253
Spółdzielczość	0	22	39	27	13	0	20
Dochody na jedną osobę							
Poniżej 200 zł	4	19	24	20	21	12	208
201 - 325	8	20	22	23	18	8	187
326 - 449	12	17	24	11	24	13	166
450 - 599	2	32	27	14	12	13	136
Powyżej 599 zł	10	31	21	12	15	11	226
Ocena własnych war. mater.							
Złe	9	15	24	17	19	17	288
Średnie	7	25	22	18	19	10	492
Dobre	7	32	26	13	14	9	275
Udział w prakt. religijnych							
Kilka razy w tygodniu	8	13	18	12	25	24	61
Raz w tygodniu	7	21	22	19	19	13	537
Kilka razy w miesiącu	7	27	24	15	14	12	128
Kilka razy w roku	9	26	26	13	17	8	239
W ogóle nie uczestniczy	9	39	26	11	11	4	91
Poglądy polityczne							
Lewica	8	26	26	16	13	10	215
Centrum	7	25	23	19	18	9	301
Prawica	9	25	23	19	19	11	324
Trudno powiedzieć	7	18	20	17	21	18	214